

Ἄλλ' ἡ σπουδὴ τοῦ ἀνδρὸς ὀλίγον ἐπέτυχε, διότι ὀλίγους μόνον ἔσχεν ὀπαδούς. Μνημονευτέοι ὁ Σκιόππιος (Casp. Schorpe, Scioppius, 1576—1649)¹ καὶ ὁ Θωμᾶς Catakier (1574—1654)².

β) Ἡ ἐπικούρειος φιλοσοφία

ΓΑΣΣΕΝΔΗΣ

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Πέτρος Γασσένδης (Petrus Gassendi) ἐγεννήθη τῷ 1592 ἐν Champtercier τῆς Προβηγγίας· ἐξ ἀφανοῦς οἴκου καταγόμενος ἐτρέφη εἰς τὸ κληρικὸν στάδιον καὶ πρωτῶς ἐκτήσατο διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ δραστηριότητος τὴν φήμην διαπρεποῦς λογίου· ἐγένετο δ' ἐντριβῆς οὐ μόνον τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς φιλολογίας ἀλλὰ καὶ τῆς μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς. Τὸ δέκατον ἕκτον τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων κατέστη διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς (φιλολογίας) καὶ μετὰ τρία ἔτη καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας ἐν Αἰχ. Ἐγένετο πρωθιερεὺς ἐν Dijon καὶ ὕστερον ἀρχιεπίσκοπος Λουγδούνου. Ἐλθὼν δ' εἰς Παρισίους δι' ἐργασίας τῆς Ἐκκλησίας εἰσήχθη εἰς τὸν κύκλον τῶν λογίων καὶ τέλος ἐγκατεστάθη ἐνταῦθα λαβὼν (τῷ 1645) θέσιν καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ βασιλικῇ Σχολῇ. Ἦτο στενὸς φίλος τοῦ σκεπτικοῦ Vayer καὶ διετέλει ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν συγχρόνων ἀνδρῶν, οἳ οὐ Μερσέννος καὶ ὁ Ὠββέσιος, ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Γαλιλαῖος. Μετέσχε δὲ πολλάκις τῶν τότε φιλοσοφικῶν ἐρίδων, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ κριτικοὶ ἔλεγχοι αὐτοῦ κατὰ τοῦ Φλούδδου, τοῦ Ἐρβέρτου καὶ τοῦ Καρτεσίου. Ἀπέθανε τῷ 1655 καταλιπὼν πολλὰ ἔργα, ἐν οἷς φαίνεται ἡ πρὸς τὸ ἐπικούρειον φιλο-

1. Ἐγραψεν «Elementa stoicae philosophiae moralis».

2. Ὁ Catakier ἠρμήνευσε τὰ ἔργα τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ συνέγραψε «De disciplina Stoica cum sectis aliis collata deque Senecae, Epicteti, Marci scriptis».

σόφημα στοργή αὐτοῦ. Καὶ δὲν συμφωνεῖ μὲν τούτῳ κατὰ πάντα, διότι πολλὰ τῶν δογμάτων αὐτοῦ ἀπορρίπτει καὶ ἀντ' ἐκείνων ἄλλα εἰσηγεῖται· τὴν βάσιν δ' ὅμως τῶν οἰκείων θεωριῶν ἀποτελεῖ ἡ ἐπικούρειος φιλοσοφία.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γασσένδου ἄλλα μὲν ἀναπτύσσουν καὶ διασαφοῦσι τὴν φιλοσοφίαν ἐκείνην, ἄλλα δὲ ὑποτυποῦσι τὰς ἰδίας αὐτοῦ γνώμας. Εἰς ἐκεῖνα μὲν ἀνήκουσι τὰ ὑπομνήματα περὶ Ἐπικούρου¹ καὶ τὸ Σύνταγμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐπικούρου², εἰς δὲ ταῦτα τὸ Φιλοσοφικὸν σύνταγμα³. Ῥητέον ὅτι ὁ ἀνὴρ ὑποστάς τὴν ἐπίδρασιν τῶν σκεπτικῶν δοξασιῶν τοῦ Vives καὶ τοῦ Charron συνέγραψε τὰς Παραδόξους ἀσκήσεις κατὰ τῶν Ἀριστοτελικῶν (τῆς ἀριστοτελικῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας)⁴. Τέλος δὲ ἄλλα τινὰ ἔργα ἀφορῶσιν εἰς κριτικούς ἐλέγχους⁵. Σημειῶδες ὅτι ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ὁ λόγιος κληρικός ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς σκεπτικός καὶ ἀντίπαλος τῆς ἀριστοτελικῆς καὶ σχολαστικῆς φιλοσοφίας, εἶτα δὲ θιασώτης τῆς ἀτομικῆς θεωρίας⁶.

¹. Commentarius de vita, moribus et placitis Epicuri seu animadversiones in decimum librum Diogenis Laertii. Lugd. 1649, 1659 καὶ ὕστερον.

². Syntagma philosophiae Epicuri. 1649. Haag 1659. London 1668. Amsterdam 1684.

³. Syntagma philosophicum, ἐκδοθὲν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως τῷ 1658. Ἐνταῦθα πρόσθετες καὶ πολλὰς μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς πραγματείας (οἷα ἡ Institutio astronomica κ.ἄ.).

⁴. Exercitationum paradoxicarum adversus Aristoteleos libri septem κτλ. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον βιβλίον ἐξεδόθη ἐν Γρενόβλῃ τῷ 1624 (δευτέρα ἐκδοσις τῷ 1641 ἐν Ἀμστελοδάμῳ), τὸ δὲ δεύτερον ἐν Χάγγῃ τῷ 1659, τὰ δὲ ὑπόλοιπα πέντε ἔμειναν ἀνέκδοτα καὶ πιθανῶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως κατεστράφησαν ἔνεκα τῆς κοινῆς ἀγανακτήσεως, ἣν προεκάλεσαν τὰ προηγούμενα.

⁵. Disquisitio metaphysica, seu dubitationes et instantiae aversus Renati Cartesii metaphysicam et responsa. Paris 1644. Ἀπαντα τὰ ἔργα τοῦ Γασσένδου ἐξεδόθησαν εἰς 8 τόμους ἐν Λουγδούνῳ τῷ 1659 καὶ ὕστερον (τῷ 1728) ἐν Φλωρεντίᾳ εἰς 6 τόμους.

⁶. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας ἐθεωρεῖτο ὁ Γασσένδης ὑπὸ τῶν φίλων ὡς ὀπαδὸς τῆς ἀτομικῆς θεωρίας. Ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τοῦ Μερσέννου παρεκινήθη εἰς συνέχισιν τῶν συγγραφεῶν καὶ ἐκδοσιν αὐτῶν.

2. Λογική καὶ γνωσιολογία. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Γασσένδου διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, τὴν Λογικὴν, τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Ἠθικὴν. Ἡ Λογικὴ (γνωσιολογία) ὀρίζεται ὡς ἐπιστήμη τῆς ὀρθῆς νοήσεως καὶ ἐξετάζει τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν, τὸν ὀρθὸν συλλογισμόν καὶ τὴν ὀρθὴν κατάταξιν. Βεβαίως ὀρμαῖται ἀπὸ τῆς προϋποθέσεως ὅτι δὲν ἰσχύει πλέον ἢ προτέρα τοῦ φιλοσόφου σκεπτικὴ διάθεσις· δὲν διαμφισβητεῖται ἢ πραγματικότης τῶν φαινομένων καὶ παρατηρεῖται ὅτι ὁ ἰσχυριζόμενος ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν, διότι ἀνεπιγνώστως διὰ τοῦ τοιούτου ἰσχυρισμοῦ ὀμολογεῖ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπαρξιν. Ὡσαύτως ὀμολογεῖται ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλο τι παρὰ τὰ προσπίπτοντα φαινόμενα, διότι ταῦτα χρησιμεύουσιν ὡς σημεῖα δηλωτικὰ λανθανόντων νῦν πραγμάτων ἢ φαινομένων¹. Ἀναγνωρίζεται δ' εὐθὺς ἢ ἀτομικὴ θεωρία, καθ' ἣν ἡ αἴσθησις εἶναι ἡ βᾶσις καὶ ἀφετηρία πάσης γνώσεως· διότι ἡ αἴσθησις μόνη παρέχει βεβαιότητα περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ἀντικειμένων καὶ ἐπιτρέπει νὰ εἰσδεχθῶμεν μέρος τῆς οὐσίας αὐτῶν. Ἡ εἰσδοχὴ αὕτη τῶν ἀντικειμένων τελεῖται διὰ τῶν εἰδώλων ἢ ὀμοιωμάτων (*idola seu simulacra*), τουτέστι τῶν ἐνύλων μορίων, ἅτινα ἀπολυόμενα ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν σωμάτων² καὶ φθάνοντα εἰς τὰ αἰσθητήρια ὄργανα ἐρεθίζουσιν αὐτὰ πολυειδῶς. Τὰ ἔξω πράγματα δὲν ἀπεικονίζονται ἀμέσως ἐν τῇ ψυχῇ οὐδὲ εἰσέρχονται πῶς εἰς αὐτὴν ἀλλ' ἀπλῶς ποιοῦσιν ὀρισμένην ἐπενέργειαν χρησιμεύουσαν ὡς σημεῖον, ἐξ οὗ ἡ ψυχὴ ἀναπαράγει τὴν φύσιν τοῦ ἐπιδρῶντος ἀντικειμένου³. Ὡπως ἂν ἔχη, ἢ κατ' αἴσθησιν παρατήρησις πλη-

1. Log 2,5.

2. Αἱ ἀπορροαὶ τῶν ἀτόμων, διατηροῦσαι τὴν θέσιν καὶ τὴν τάξιν τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς σώμασιν ὑφειστώσαν, εἶναι τρόπον τινὰ αἱ μορφαὶ ἢ τὰ σχήματα τῶν πραγμάτων καὶ ἔχουσιν ὀμοια αὐτοῖς διαγράμματα πλην ὅτι ὑπερβάλλουσιν εἰς λεπτότητα τὰ οἰκεῖα ἀντικείμενα, ὧν εἶναι ἀπείρως μικρότερα. (*Syntagma philos. Epic. 3, 11*).

3. Αἱ ποιότητες τῶν πραγμάτων δὲν μεταβιβάζονται ἀμέσως αὐταὶ εἰς τὸ αἰσθητήριον ὄργανον οὐδ' ἐπενεργοῦσιν ἐπ' αὐτὸ ἀλλὰ μεταβάλλονται οἷον εἰς ποιότητος φῶτός, μεταποιοῦσαι δὲ τὴν ποιότητα τοῦ περιβάλλοντος

ροφορεῖ περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἀντικειμένων· ἡ αἴσθησις εἶναι παθητικὴ καὶ ὡς τοιαύτη ἐκφράζει ἢν ὑπέστη πραγματικὴν ἐπίδρασιν, δεικνύει δηλονότι τὸ πρᾶγμα καθ' ὃν τρόπον ἠρεθίσθη ὑπ' αὐτοῦ, ἐπομένως δὲν ἀπατᾶ¹. Ἡ πλάνη ὀφείλεται οὐχὶ εἰς τὴν αἴσθησιν ἀλλ' εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν κρίσιν τοῦ νοῦ, ἣτις παροδικὴν τινὰ ιδιότητα τῆς γενικῆς εἰκόνας μεταβιβάζει εἰς αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον καὶ ἐκλαμβάνει ὡς σταθερὸν γνῶρισμα αὐτοῦ. Ὁ πύργος, φέρ' εἰπεῖν, φαίνεται καὶ εἶναι διὰ τὴν αἴσθησιν νῦν μὲν στρογγύλος νῦν δὲ τετράγωνος, καθ' ὅσον προσβλέπεται ἐκ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἀποστάσεως. Ἡ αἴσθησις δὲν ἀπατᾶ δεικνύουσα τὸν πύργον τοιοῦτον· ἀπατᾶ ὁμοίως ὁ νοῦς, ὅταν παρορῶν τοὺς εἰδικoὺς ὅρους τῆς παρατηρήσεως προσνέμη εἰς τὸν πύργον «καθ' ἑαυτὸν» τὰ δύο ἐκεῖνα γνωρίσματα². Οὐδ' ὁ συλλογισμὸς ἔχει τινὰ ὑπεροχὴν ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἄλλως τε καὶ διότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς κατ' αἴσθησιν παρατηρήσεως καὶ προυποθέτει τὸ κῦρος αὐτῆς. Ἀμφιβάλλων τις περὶ τῆς ἀληθείας τῶν αἰσθήσεων θὰ ἠρνεῖτο ὅλως τὸ κριτήριον τῆς γνώσεως καὶ θὰ ἦτο σκεπτικὸς.

Ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ κατ' ἀρχὰς κενὴ παντὸς περιεχομένου³ καὶ λαμβάνει αὐτὸ ὕστερον διὰ τῶν αἰσθήσεων· ὁ ἐστερημένος αἰσθήσεως ἀδυνατεῖ νὰ σχηματίσῃ ἐννοίαν, εἰς δὲ τὴν ἔλλειψιν αἰσθήσεώς τινος ἐπακολουθεῖ ἡ ἔλλειψις ἀντιστοίχων γνώσεων⁴.

φωτὸς πληροφοροῦσιν ἐμμέσως δι' αὐτοῦ περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ιδιότητος. (Syntagma philosophicum 2,3. 2, 1).

¹. Πᾶν ὅ,τι ἐμφανίζει ἐν ἡμῖν ἢ κατ' αἴσθησιν παρατήρησις ἐπάναγκες νὰ ὑπάρχη καὶ «ἔξω» οὕτως, ὡς ἀπεικονίζεται ἐν τῇ συνειδήσει· διότι μόνον τὸ πραγματικὸν δύναται νὰ ἐπιδρά.

². Ἡ κρίσις εἶναι ὀρθὴ ἢ ψευδής, καθ' ὅσον σκοπεῖ ἢ παρορᾷ τοὺς ὅρους, ἐφ' οἷς γίνεται ἡ αἴσθησις. (Syntagma philos. Epic. 1,2).

³. Ἐμφυτοὶ ἐννοιαὶ κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Καρτεσίου δὲν ὑπάρχουσιν· εἶναι δὲ σφαλερὸν τὸ πιστεύειν εἰς τὸν νοῦν καὶ νομίζειν ὅτι οὗτος δύναται νὰ παράσχῃ τὴν ἀλήθειαν ἄνευ τῶν αἰσθήσεων. (Log. 2,6).

⁴. Τοιουτοτρόπως πᾶσα παράστασις κατάγεται ἐκ τῶν αἰσθήσεων. Inst. log. 1, 926 «Omnis, quae in mente habetur, idea ortum ducit a sensibus».

Διὰ τῶν αἰσθήσεων λοιπὸν πορίζεται ἡ ψυχὴ τὰς πρώτας παραστάσεις, ὕστερον δὲ μεταποιοῦσα αὐτὰς διὰ τῆς φαντασίας σχηματίζει καὶ ἄλλας ¹. Ἐκ τῶν αἰσθημάτων σχηματίζονται αἱ ἔννοιαι τῶν πραγμάτων, αἱ προλήψεις (*anticipationes, praenotiones*), αἵτινες εἶναι προϋποθέσεις καὶ ὄροι τῆς νοήσεως ². Μόνον διὰ τούτων εἶναι δυνατὰ αἱ κρίσεις· μόνον ἐπὶ παραδείγματος, ἐὰν ἔχωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου, δυνάμεθα ἐν τινι περιπτώσει νὰ εἴπωμεν «τὸ ὄν τοῦτο εἶναι ἄνθρωπος» ³. Ἡ δὲ μορφή, καθ' ἣν ἐφαρμόζομεν τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τὸ ἀντικείμενον, εἶναι ἡ τοῦ συλλογισμοῦ. Οὕτως ἐν τῇ εἰρημένῃ κρίσει ὑπόκειται σιωπηλῶς γινόμενος ὁ ἐξῆς συλλογισμὸς «ἄνθρωπος εἶναι (καθ' ἣν ἔχω ἔννοιαν αὐτοῦ) τὸ ὄν τὸ λογικὸν καὶ ἔχον τοιαύτην τινὰ κατασκευήν· ἀλλὰ τὸ ὄν τοῦτο ἔχει τὰ γνωρίσματα ταῦτα· εἶναι ἄρα ἄνθρωπος» ⁴. Ὁρος τοῦ ὀρθοῦ συλλογισμοῦ καὶ τῆς ἀποδείξεως εἶναι ἡ ἐνάργεια τῶν ἐννοιῶν· ὅ,τι δὲν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ δι' ἐναργῶν ἐννοιῶν ⁵. Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητον νὰ σχηματίσωμεν σαφεῖς ἐννοίας καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν αὐτὰς ὀρθῶς ἐπὶ τὰ πράγματα ⁶.

1. Σχηματίζομεν νέας παραστάσεις 1) διὰ μεγεθύνσεως ἢ σμικρύνσεως (μεγεθύνοντες ἢ σμικρύνοντες τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου σχηματίζομεν τὴν παράστασιν τοῦ γίγαντος ἢ τοῦ νάνου)· 2) διὰ παρομοιώσεως (κατὰ τὸ πρότυπον τῆς πόλεως ἡμῶν σχηματίζομεν τὴν παράστασιν πόλεως, ἣν δὲν βλέπομεν)· 3) διὰ συνθέσεως (συνάπτοντες τὰς παραστάσεις ἀνθρώπου καὶ ἵππου ἔχομεν τὴν παράστασιν τοῦ Κενταύρου). Syntag. philos. Ep. 1, 3, can. 1.

2. Syntag. phil. Ep. 1,2. «anticipatio est ipsa rei notio et quasi definitio, sine qua quidquam quaerere, dubitare, opinari immo et nominare non licet».

3. Εἰς τὸ ἐρώτημα, ἂν τόδε τὸ ὄν εἶναι ζῷον ἢ ἄνθρωπος, ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀπαντήσωμεν, ἂν μὴ ἔχωμεν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζῴου. (Ἐνθ. ἄνωτ. 1,3, can. 2).

4. Αὐτ. 1, 3 can. 3.

5. Οὕτως ἡ ἐνάργεια τοῦ χώρου καὶ τῆς κινήσεως ἐπιτρέπει νὰ ἀποδείξωμεν τὴν ὑπαρξιν τοῦ κενοῦ. (Αὐτ. 1, 3 can. 4).

6. Ὁ Γασσένδης διακρίνει ἐνάργειαν αἰσθήσεως καὶ ἐνάργειαν νοῦ καὶ παρατηρεῖ ὅτι τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς δευτέρας μαρτυροῦσι τὰ μαθηματικά.

Δέν ἀρνεῖται ὁ Γασσένδης, ὡς καὶ ἄλλοι, ὅτι διὰ τῶν αἰσθήσεων παρατηροῦμεν μόνον διαφοροὺς κατ' αἰσθησιν ποιότητας, οὐχὶ σώματα ἢ ἄλλας οὐσίας, γνωματεύει δ' ὅτι ἐπαγωγικῶς συνάγομεν ὅτι αἱ ποιότητες ἐκεῖναι ἔχουσι κοινήν βάσιν, τὴν οὐσίαν, ἧς ὅμως ἡ ἔννοια παραμένει σκοτεινὴ καὶ συγκεκαλυμμένη¹. Ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ αἰσθήσεως ἐλέγχει τὸν τότε μόλις ἐμφανισθέντα ὀρθολογισμόν τοῦ Καρτεσίου καὶ ἰδίᾳ τὴν γνωσιολογικὴν ἀρχὴν αὐτοῦ «cogito, ergo sum»². Ἀλλὰ δέν συνορᾷ τὰς ἰδίας ἐλλείψεις· διότι οὔτε τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως ἐρμηνεύει οὔτε διασαφεῖ, πῶς ἀπὸ τῶν ἐνύλων εἰδώλων σχηματίζει ἡ ψυχὴ τὰς πνευματικὰς εἰκόνας καὶ τὰς καθολικὰς ἀρχάς³.

2. Φυσικὴ· τὰ ἄτομα. Ἡ Φυσικὴ ἐν εὐρυτέρᾳ ἐκδοχῇ περιλαμβάνει οὐ μόνον τὴν περὶ φύσεως θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ὄντολογίας καὶ τῆς ψυχολογίας. Ἡ δ' ἐν στενοτέρᾳ ἐννοίᾳ Φυσικὴ σκοπεῖ τὴν διακρίβωσιν τῶν φυσικῶν πραγμάτων, ἅτινα προσπίπτουσιν εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν ὡς διατεταγμένα εἰς ἑναρμόνιον ὄλον, εἰς κόσμον⁴. Ἡ συνήθης (περιπατητικὴ) διαίρεσις

Ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας αἰσθήσεως καὶ νοῦ δέν ὀκνεῖ νὰ ταχθῇ ὑπὲρ τῆς πρώτης· εὐλόγως, ἀφοῦ θεωρεῖ τὴν αἰσθησιν ὡς τὴν ἀρχέγονον πηγὴν πάσης γνώσεως.

¹. Phys. sect. 3, 1, σ. 372a.

². Ἀντεῖπεν (οὐχὶ ὀρθῶς) ὅτι τὴν ἰδίαν ἡμῶν ὑπαρξιν ἠδύνατο νὰ δείξῃ οὐχὶ μᾶλλον ἢ νόησις ἢ ἄλλη τις ἐνέργεια ἡμῶν (ἐσθλεῖν, περιπατεῖν).

³. Παράγει τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως ἐκ τῶν «προλήψεων», τῶν πρώτων ἐννοιῶν, ἀλλὰ τὴν γένεσιν αὐτῶν δέν ἐρμηνεύει· ἀρκεῖται μόνον νὰ εἴπῃ ὅτι γεννῶνται διὰ τῆς «εἰσβολῆς» τῶν πραγμάτων εἰς τὴν ψυχὴν. «Intelligo autem notionem, sed quasi ideam ac formam, quae anticipata dicatur praenotio, digni in animo incurusione, seu mavis incidentia, dum res directe et per se incurrit, inciditve in sensum... (Syntagma phil. Ep. 1,2, can. 1).

⁴. Ἐκ τῶν τριῶν κοσμικῶν συστημάτων, ἅτινα τότε ἐκράτουν, ὁ Γασσένδης ἐθεώρει τὸ τοῦ Κοπερνίκου ὡς ἀπλούστερον καὶ σύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα, τὸ δὲ τοῦ Πτολεμαίου ὡς μὴ ἐρμηνευτικὸν πολλῶν φαινομένων· προέκρινε δὲ ἀντὶ τούτων τὸ τοῦ Τύχωνος ὡς ἐρμηνεῦον τὰ φαινόμενα καὶ προσέτι παραδεχόμενον τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου συνωδὰ τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ.

πάντων τῶν ὑπαρχόντων εἰς «οὐσίας» καὶ «συμβεβηκότα» δὲν εἶναι ἀποχρῶσα, διότι χῶρος καὶ χρόνος δὲν ὑπάγονται εἰς αὐτά. Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος δὲν εἶναι οὔτε σωματικὰ οὔτε ἀσώματα συμβεβηκότα, διότι δὲν ἀνήκουσι καὶ δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ σωματικῶν ἢ ἀσωμάτων οὐσιῶν, ἀλλ' εἶναι πάντῃ ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτῶν. Οὐδ' ἤρτηνται πάλιν ἐκ τοῦ νοῦ ὡς φαντάσματα καὶ χίμαιραι ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἀνεξάρτητοι τῆς ἡμετέρας νοήσεως¹. Δὲν εἶναι λοιπὸν συμβεβηκότα. Πλὴν δὲν εἶναι καὶ οὐσίαι ἐν τῇ συνήθει σημασίᾳ τῆς λέξεως ἀλλὰ πραγματικὰ ὄντα (*res verae seu realia entia*) χρησιμεύοντα ὡς βάσις τῆς οὐσιώδους ὑπάρξεως². Ὁ χῶρος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς κενός, ὡς τὸ κενόν, ὅπερ εἰ καὶ μὴ παρέχεται ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, ὅμως ἀποδεικνύεται ὑπὸ τοῦ νοῦ, διότι εἶναι σαφῆς καὶ ἐναργῆς ἡ ἔννοια (πρόληψις) τοῦ κενοῦ καὶ τῆς κινήσεως³. Παρὰ δὲ τὸ κενὸν τίθεται ὡς δευτέρα ἀρχὴ ἢ ὕλη (*principium materiale*), ἣτις ὑπάρχει ἐν τῷ χώρῳ ἐκτεταμένη καὶ περιορισμένη καὶ χρησιμεύει ὡς αἰδῖος βάσις παντὸς γινομένου. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη ὕλη (*prima materia*), ἧς τὸ μέγεθος παραμένει ἀλλ' αἱ μορφαὶ μεταβάλλονται⁴. Ἡ ἐμπειρία, ἐμφαίνουσα μερισμὸν τῶν πραγμάτων εἰς ἐλάχιστα μόρια, ὑποδεικνύει ὅτι ἡ ὕλη εἶναι μεριστὴ πέρα τοῦ ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως παρεχομένου μέτρου. Ἀλλ' ὁ τῆς ὕλης μερισμὸς μόνον κατὰ μαθηματικὴν ἔννοιαν δύναται νὰ συνεχισθῇ ἐπ' ἀπειρον· ἡ φυσικὴ διαίρεσις ἔχει ὅρια καὶ φθάνει εἰς ὕλικὰ στοιχεῖα, ὠρισμένην μορφήν ἔχοντα, ἣτοι

¹. Καὶ ἂν τὰ πράγματα πάντα ἀρθῶσι καὶ ἂν ἡμεῖς μὴ νοῶμεν, ὑφίσταται ὁ σταθερὸς χῶρος καὶ ἡ κανονικὴ πορεία τοῦ χρόνου.

². Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος προηγούμενοι τῶν σωμάτων ὡς ἀνεξάρτητοι ὅροι αὐτῶν. (Ἐνθ. ἀνωτ. 1,2).

³. Εἰ μὴ ὑπῆρχε κενόν, θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ κίνησις. Τὸ κενόν δ' ὅμως δὲν εἶναι, ὡς ὑπελάμβανεν ὁ Ἐπίκουρος, ἀπειρον ἀλλὰ πεπερασμένον. Διότι ἐν ἀπείρῳ κενῷ θὰ ὑφίσταντο πλὴν τοῦ ἡμετέρου καὶ ἄλλοι πολλοὶ κόσμοι, ὅπερ ἀποτελεῖ ἀδικαιολόγητον μύθευμα. (*Phys. sect. 1.2. 2,2*).

⁴. Ἡ ὕλη εἶναι ἐκείνη, ἐξ ἧς τὰ ὄντα γίνονται καὶ εἰς ἣν ἀναλύονται, διότι ἐκ τοῦ μηδενὸς μηδὲν γεννᾶται καὶ τὸ μηδὲν εἰς μηδὲν μεταβάλλεται. (Αὐτ. 3,1).

εἰς ἄτομα ¹. Ταῦτα δὲν εἶναι μαθηματικαὶ στιγμαὶ ἀλλὰ σωμάτια ἀμέριστα καὶ διὰ τὴν σμικρότητα ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως ἄληπτα, ἀναρίθμητα μὲν τὸ πλῆθος ἀλλ' οὐχὶ ἄπειρα κατ' ἀριθμὸν ². Τῶν ἀτόμων κυριωτάτη ἰδιότης εἶναι ἡ στερεότης καὶ πλὴν αὐτῆς τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ τὸ βάρος, ὅπερ τελευταῖον εἶναι ἐνδόμυχος καὶ σύμφυτος κλίσις πρὸς κίνησιν (*ingenita, innata ad motum propensio*) ἢ δύναμις, δι' ἧς τὰ ἄτομα κινουῦνται ³. Εἶναι δὲ ἡ κίνησις τῶν ἀτόμων ἡ φυσικὴ αἰτία τῆς γενέσεως τῶν σωμάτων. Κινουῦνται δηλαδὴ τὰ ἄτομα ἐν τῷ κενῷ καὶ δὴ καὶ κίνησιν κατακόρυφον ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω. Ἐν τῇ κατακορύφῳ κινήσει πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τελεῖται μικρά τις ἀπόκλισις, ἧς ἕνεκα τὰ ἄτομα προσκρούουσιν εἰς ἀλληλα, συνάπτονται καὶ συναποτελοῦσι τὰ σώματα. Καὶ πρῶτον μὲν γίνονται ἐκ τῆς τῶν ἀτόμων συνενώσεως τὰ μόρια, ἔπειτα δ' ἐκ τῶν μορίων σχηματίζονται ἔτι μᾶλλον σύνθετα σώματα ⁴. Ἐκ τῆς τοιαύτης συνθέσεως καὶ παραγωγῆς τῶν σωμάτων ἐκ τῶν ἀτόμων προέρχονται αἱ διάφοροι ποιότητες. Τὰ ἄτομα δηλαδὴ εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἄποια, συναπτόμενα δὲ διαφόρως εἰς διάφορα σώματα παράγουσι τὰς παντοίας ποιότητας τῶν σωμάτων, σκληρότητα, θερμότητα, φῶς, χρῶμα, ἦχον καὶ ὅσα ἄλλα ⁵.

3. Κοσμολογία· ἡ πρόνοια. Καὶ κατὰ ταῦτα μὲν συμφωνεῖ ὁ Γασσένδης τῷ Ἐπικούρῳ ἀλλ' ἐν τῇ διαπτύξει τῶν ὑποτεθεισῶν ἀρχῶν διαφωνεῖ. Ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος φιλόσοφος ὑπολαμβάνει ὅτι τὰ ἄτομα καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ προελθὼν κόσμος εἶναι ἀίδια, ὅτι ὁ κόσμος ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν ἀτόμων κατὰ τύχην καὶ οὐδεμίαν πρό-

¹. Ὁ ἐπ' ἄπειρον μερισμὸς τῆς ὕλης φαίνεται ἄτοπος. (Αὐτ. 2, 1.5).

². *Phys. sect. 1,3,5. 1,1,2.*

³. Αὐτ. 3,6 *Syntagm. phil. Epic. 2,1,7* καὶ 8. Ἐπειδὴ ἡ ἐρμηνεία αὕτη τῆς κινήσεως ἀντίκειται πρὸς τὴν θεωρίαν, ὅτι οὐδὲν σῶμα, οὐδεμίαν οὐσία ἐπενεργεῖ ἐφ' ἑαυτήν, καὶ πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ὅτι τὰ ἄτομα διακρίνονται ἀπὸ τῆς δρώσης αἰτίας, διὰ τοῦτο ἦτο ἠναγκασμένος ὁ Γασσένδης νὰ ἀποδώσῃ τὴν κίνησιν ἐπὶ τέλους εἰς μόνον τὸν θεόν. (*Phys. sect. 1, 3, 7*).

⁴. *Syntagma phil. Epic. 2,1,8.*

⁵. Αὐτ. 1,9 κεφ. 12-16.

νοια περὶ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει. Ἄλλ' ὁ Γασσέν-
δης, σφαλερὰς ἀποφαίνων τὰς τοιαύτας δοξασίας καὶ πρὸς τὴν
χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐναντίας, γνωμα-
τεύει ὅτι δὲν κρατεῖ τὸ παράπαν ἡ τύχη καὶ ὅτι ἡ τοῦ κόσμου γένε-
σις πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν θεὸν ὡς δημιουργὸν αἰτίαν. Ἡ
πανταχοῦ, λέγει, τοῦ κόσμου ἀποκαλυπτομένη σκοπιμὸς διάταξις
καὶ σταθερὰ κανονικότης, ἡ ἐν τῷ ὅλῳ καὶ τοῖς μέρεσι τοῦ σύμ-
παντος διαλάμπουσα ὠραιότης ἄγουσιν ἀναγκαίως εἰς τὸ συμπέ-
ρασμα ὅτι ἄπειρος σοφία τὸν κόσμον ἐθεμελίωσε καὶ πάντα τὰ
μέρη αὐτοῦ κατὰ σταθεροὺς νόμους καὶ πρὸς ὠρισμένους σκοποὺς
προδιέταξε. Θὰ ἦτο πάντῃ ἄτοπον νὰ ὑποληφθῇ ὅτι ἔργον οὕτω
περίλαμπρον, οἷον ὁ κόσμος, προῆλθεν ἐκ τυχαίας τῶν ἀτόμων
συνδρομῆς. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ὑπάρχει θεός, ὅστις τὰ ἄτομα
καὶ τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενὸς ἐδημιούργησε καὶ τὴν τάξιν τοῦ
παντὸς δι' ἀπείρου σοφίας ἐποίησεν ¹. Ἐποίησε δὲ ὁ θεὸς πάντα
χάριν ἑαυτοῦ καὶ τελικὸς τοῦ κόσμου σκοπὸς εἶναι αὐτὸς ὁ θεός.
Βεβαίως ὁ θεὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν προσκτᾶται τι νέον ἐκ τῆς δημι-
ουργίας, ἀλλ' ἀπλῶς μεταδίδει εἰς τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους
ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος καὶ οὕτως ἐκφαίνει ἄπειρον ἐλευθεριό-
τητα καὶ μεγαλοπρέπειαν. Καὶ ἐπειδὴ μόνος ὁ ἄνθρωπος δύναται
νὰ γνωρίσῃ τὸν θεὸν καὶ νὰ ἀναγάγῃ εἰς αὐτὸν τὰ δημιουργήματα,
διὰ τοῦτο πάντα τοῦ ὄρατοῦ κόσμου τὰ ὄντα ὑπάρχουσι μόνον
ἐνεκα τοῦ ἀνθρώπου ². Τούτων οὕτως ἐχόντων ὑπάρχει πρόνοια,
ἥτις διακυβερνᾷ τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ κατ' ἐξοχὴν
δὲ τὸν ἄνθρωπον ³.

¹. Ὁ θεὸς θεωρεῖται ὡς εἷς καὶ ἀσώματος, ὡς πανταχοῦ δὲ παρῶν καὶ
κυβερνῶν τὸν κόσμον θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς ψυχὴ τοῦ κόσμου.

². *Physiol. Epic.* 1, σ. 708. 716 ἐξ.

³. Ἐὰν ὁ θεὸς ὑπάρχη τὸ τελειότατον ὄν, ἐπάναγκες νὰ ἔχη πρόνοιαν τῶν
δημιουργημάτων ἢ τελειότης ἀπαιτεῖ ὅπως ὁ δημιουργὸς φροντίζῃ περὶ τοῦ
ἑαυτοῦ ἔργου. Δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν θεὸν σοφώτατον καὶ παν-
τοδύναμον καὶ ἄριστον, εἰ μὴ προενόει περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώ-
πων. Ὡς σοφώτατος γινώσκει νὰ κυβερνᾷ πάντα, ὡς παντοδύναμος δύναται
πάντα καὶ ὡς ἄριστος θέλει αὐτά. (Αὐτ. σ. 731 ἐξ. *Phys. sect.* 1,2,3,1).

4. Ψυχολογία. Καὶ ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ δὲν συμφωνεῖ ὁ Γασσένδης κατὰ πάντα τῷ Ἐπικούρῳ. Κατὰ τοῦτον διακρίνονται δύο τῆς ψυχῆς μέρη, τὸ ἄλογον καὶ τὸ ἔλλογον· καὶ εἰς ἐκεῖνο μὲν ἀνήκει ἡ αἰσθησις, εἰς δὲ τοῦτο ἡ νόησις. Τὰ δύο ταῦτα μέρη τοσοῦτο στενῶς συνάπτονται πρὸς ἄλληλα, ὥστε μίαν συναποτελοῦσι ψυχὴν. Ἡ διάκρισις ὅμως ἀποβαίνει σχετική, ἀφοῦ καὶ ἡ ἔλλογος ψυχὴ συνέστηκεν ὡσαύτως ἐξ ἀτόμων πλὴν ὅτι ταῦτα εἶναι λεπτότατα καὶ λειότατα καὶ μάλιστα στρογγύλα· εἶναι ἄρα καὶ ἡ ἔλλογος ψυχὴ ὡσαύτως, ὡς καὶ ἡ ἄλογος, θνητή. Ὁ Γασσένδης συνομολογεῖ μὲν ὅτι πρέπει νὰ διακριθῶσιν ἡ φυσικὴ (ἄλογος) καὶ ἡ ἔλλογος ψυχὴ, ὅτι ἐκείνη ἐπιτελοῦσα φυτικὰς καὶ αἰσθητικὰς λειτουργίας εἶναι σωματικὴ¹ γεννωμένη καὶ ἀποθνήσκουσα. Ἀλλὰ δὲν συμφωνεῖ ἐν τῷ διορισμῷ τῆς ἔλλογου ψυχῆς· αὕτη δὲν συνίσταται, ὡς ἐδόξαζεν ὁ Ἐπίκουρος, ἐξ ἀτόμων ἀλλ' εἶναι ἀσώματος, ἄυλος καὶ πνευματικὴ (*substantia incorporea*). "Ὅτι τοιαύτη εἶναι ἡ ἔλλογος ψυχὴ, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ νὰ ἐπισκοπῇ τὰς ἰδίας αὐτῆς ἐνεργείας καὶ ἀνυψῶται εἰς αὐτοσυνειδησίαν καὶ αὐτογνωσίαν. Πρὸς δὲ ὁ νοῦς γινώσκει τὰ καθόλου καὶ ἀσώματα, ὅπερ θὰ ἦτο ἀδύνατον, εἰ μὴ ἦτο ἡ ἔλλογος ψυχὴ ἀσώματος καὶ ἄυλος. Ἡ ἔλλογος λοιπὸν ψυχὴ εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος τῆς ἀλόγου· δὲν προέρχεται διὰ γεννήσεως ἀλλ' ἀμέσως διὰ θείας δημιουργίας²· καὶ ῥέπει μὲν φύσει πρὸς τὸ σῶμα, ἀλλὰ κυρίως συνάπτεται αὐτῷ διὰ τῆς φυσικῆς ψυχῆς. Συναπτομένη δὲ μετὰ τοῦ σώματος εἶναι τὸ ἀληθινὸν εἶδος αὐτοῦ (*forma informans*)· καὶ ποιεῖ μετ' αὐτοῦ ἐνότητα³. Ἐνῶ ἡ φυσικὴ ψυχὴ εἶναι θνητή, ἡ ἔλλογος ὑπάρχει ἀθάνατος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἄυλον αὐτῆς, ἔτι δὲ:

1. Ἡ ἄλογος ψυχὴ εἶναι λεπτοτάτη οὐσία (*substantia tenuissima ac veluti flos materiae*) καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ σπέρματος τῶν γονέων.

2. Ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὴν ἔλλογον ψυχὴν ἐκ τοῦ μηδενός.

3. *Comment. in Diog. 1, σ. 599* ἐξ. *Phys. sect. 3,9, c2. 3,3, c4.* Ἡ ἔλλογος καὶ ἡ ἄλογος ψυχὴ συνάπτονται ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ καὶ ἔχουσι τοῦτον ὡς ἔδραν. (Αὐτ. 3,9, c. 2).

ἡ κοινὴ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν, ὁ κατὰ φύσιν πόθος αὐτῆς καὶ τέλος ἡ δικαιοσύνη τοῦ θεοῦ ¹.

5. Ἡθικὴ. Εἰς τὴν ἔλλογον ψυχὴν ἀνήκει ἡ ἐλευθερία· ὁ νοῦς ἔχει ἐλευθέραν τὴν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ κρίσιν καὶ κατὰ ταύτην καθορίζει τὴν πορείαν τῆς βουλήσεως ². Ἡ δ' ἐλευθερία ποιεῖ δυνατὴν τὴν Ἡθικὴν. Καὶ ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνεται καθόλου εἰπεῖν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπικούρου. Σκοπός, λέγει, τῆς παρούσης ζωῆς εἶναι ἡ εὐδαιμονία, αὕτη δὲ ἤρτηται ἐκ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν κακῶν καὶ τῆς κτήσεως ὡς οἶόν τε πλείστων ἀγαθῶν, ἤτοι ἐκ τῆς τέρψεως καὶ ἡδονῆς. Τὴν δὲ ἡδονὴν, ἣν ἀποφαίνει ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθόν, θεωρεῖ οὐχὶ ὡς κίνησιν ἀλλ' ὡς κατάστασιν ἐγκειμένην ἐν τῇ ἀναλγησίᾳ τοῦ σώματος (*indolentia corporis*) καὶ τῇ ἡρεμίᾳ τῆς ψυχῆς (*tranquilitas animi*). Τὴν εὐδαιμονίαν διακωλύουσι τὸ μὲν αἰ ἀλγηδόνες τοῦ σώματος τὸ δὲ αἰ ταραχαὶ τῆς ψυχῆς (*perturbationes animi*). Πρὸς ἄρσιν ἄρα τῶν ἐμποδίων τούτων καὶ ἐμπέδωσιν τῆς εὐδαιμονίας εἶναι ἀναγκαῖα δύο τινά, ἡ θεραπεία τοῦ σώματος καὶ ἡ θεραπεία τῆς ψυχῆς. Τὴν ψυχὴν θεραπεύει ἡ ἀρετὴ, ἣτις εἶναι προῖον ὀρθοφροσύνης καὶ πορίζει τὸ ὀρθὸν μέτρον. Τῆς δὲ ἀρετῆς κυριώτατα εἶδη εἶναι τέσσαρα, ἡ σύνεσις (*prudentia*), ἡ σωφροσύνη (*temperantia*), ἡ ἀνδρεία (*fortitudo*) καὶ ἡ δικαιοσύνη (*justitia*) ³.

6. Ἐπισκόπησις. Ἐκ τῶν εἰρημένων φαίνεται ὅτι αἱ ἐννοιαὶ τῶν ἀτόμων, τοῦ κενοῦ καὶ τῆς κινήσεως εἶναι τὰ κυριώτατα στοιχεῖα, δι' ὧν ὁ Γασσένδης ἐπεχείρησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν φύσιν

¹. Comment. in Diog. 1, σ. 557-572. Αἱ ἐνταῦθα ὑπάρχουσαι δυσχέρειαι δὲν λανθάνουσι τὸν φιλόσοφον. Πῶς τὰ διάφορα τῆς ψυχῆς μέρη συνάπτονται εἰς ἐνότητα καὶ ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ζητήματα, φρονεῖ ὁ Γασσένδης ὅτι δὲν ἐπιλύονται· περὶ οὕτω σκοτεινῶν πραγμάτων δύναται νὰ εἴπη τις μόνον μετὰ πιθανότητος. (*Phys. sect. 3,9,c2*).

². Ἡ ἐλευθερία ἀνήκει κυρίως εἰς τὸν νοῦν. «*Libertas, quae in homine est, non tam in voluntate quam in ratione seu intellectu*». (*Eth. 3,2*).

³. Syntagm. phil. Epic. 3, 1-6.

καὶ ἐπιλύση τὰ σύγχρονα αὐτῶ προβλήματα ἀναπτύσσων ὑποθέσεις ¹ καὶ ἀμιλλώμενός πως πρὸς τὴν Φυσικὴν τοῦ Καρτεσίου. Νέας θεωρίας δὲν εἰσήγαγεν ἀλλ' ἀνεκαίνισε τὰς ἐπικουρείους, οἷας ἀπῆτει ἢ ἀνάπτυξις τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, μεταποιήσας ἐν μέρει καὶ συναρμόσας αὐτὰς πρὸς τὸ κρατοῦν σύστημα τῆς θεολογίας· ἠρνήθη τὴν αἰδιότητα τῶν ἀτόμων καὶ τὴν κατὰ τύχην κατασκευὴν τοῦ κόσμου καὶ ἀνεκήρυξε τὸ κράτος τῆς προνοίας τοῦ θεοῦ, τὴν θείαν διακυβέρνησιν τοῦ παντός καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ἐλλόγου ψυχῆς. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς ὅτι ὁ ἀνὴρ ὁ ἔχων ὡς κληρικὸς διάθεσιν θρησκευτικὴν δὲν ὤκνησεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς φύσεως νὰ ἐγκρίνη ἀνεπιφυλάκτως ὑποθέσεις παλαιότερων καὶ νεωτέρων ὑλιζόντων ἐρευνητῶν. Ἀντὶ τῆς ἀριστοτελικῆς καὶ σχολαστικῆς φιλοσοφίας, ἣν καταπολεμεῖ ², πειρᾶται νὰ ἀναζωογονήσῃ τὴν ἐπικουρείον, ὡς ὁ Λίψιος τὴν στωϊκὴν. "Ὅτι ὅμως ἦτο δύσκολον νὰ συμβιβάσῃ πρὸς ἀλλήλας ἀρχὰς ἀντιθέτους, εἶναι εὐνόητον. Θέλων νὰ θεμελιώσῃ τὴν μηχανικὴν τῆς φύσεως θεωρίαν τείνει πρὸς τὴν αἰσθησιοκρατίαν καὶ τὸν ὑλισμόν· ἀλλ' ἐφιέμενος πάλιν νὰ μετριάσῃ τὰς ἀκολουθίας ἐκείνης κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἀναγκάζεται νὰ προσαγάγῃ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως θεοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις, αἵτινες ἦκιστα εὐαρμοστοῦσι πρὸς τὰς προϋποθέσεις αὐτοῦ ³.

¹. Τὸ φιλοσόφημα τοῦ Γασσένδου διατηρεῖ πάντοτε χροιάν τινα σκεπτικὴν· διότι ὁμολογεῖ ὅτι τὰ ἄτομα, μὴ μαρτυρούμενα ὑπὸ τῆς κατ' αἰσθησιν παρατηρήσεως, παρέχουσιν ἀπλῶς πιθανὴν ὑπόθεσιν καὶ ὅτι ὅσας παραδεχόμεθα ἀρχὰς ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀποδείξωμεν πάσας. (Phys. sect. 3,7 σ. 274. 8, σ. 279).

². "Ἄλλος ὁ λόγος ὅτι καίπερ καταπολεμῶν τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐπαναλαμβάνει ἀνακολούθως θεωρίας αὐτῆς.

³. Περὶ τοῦ Γασσένδου ἐπιθι Martin, Histoire de la vie et des écrits de G. Paris 1853.— Thomas F., La philosophie de G. Paris 1889.— Schneider Herm., Die Stellung Gass. zu Descartes. Leip. 1904.— Brett G., The philosophy of G. Lond. 1908.— Pendzig P., Gass. Metaphysik und ihr Verhältniss zur scholast. Philos. Bon. 1908.— Τοῦ αὐτοῦ, Die Ethik Gass. und ihre Quellen. Bon. 1910.— Torcianti L., Il Car-

7. Ὀπαδοί. Boyle. Ὁ Γασσένδης ἔσχε ζῶν καὶ ἀποθανῶν πολλοὺς Ὀπαδοὺς καὶ ὑπερμάχους τῶν θεωριῶν αὐτοῦ. Εἰς τούτους καταλέγονται ὁ Φραγγίσκος Bernier (1620–1688) καὶ ὁ Cyranus de Bergerac (1619–1655). Ἐκεῖνος, ἰατρὸς ἐν Montpellier, ἀνέπτυξεν ἐν διαγράμματι¹ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Γασσένδου καὶ μόνον ἐν ὀλίγοις διεφώνει πρὸς αὐτόν. Οὗτος δὲ παρέλαβε πολλὰ ἐκ τοῦ Καρτεσίου καὶ ἐπεδείκνυεν ἐν τισιν αὐτοτέλειαν· ἐπρέσβευε τὴν βαθμιαίαν τῆς ὕλης ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρὸς τελείωσιν τάσιν («πάντα ἐπιθυμοῦσι νὰ καταστῶσιν ἄνθρωποι»), ἐξανίστατο δὲ κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ πάσης καθόλου αὐθεντίας, λέγων «μόνον τὸ λογικὸν εἶναι βασίλισσά μου»².

Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Γασσένδου ὑπέστη καὶ ὁ Ἄγγλος Boyle (1627–1691), ἐκ τῶν πρώτων συνεργατῶν τῆς «Βασιλικῆς ἐταιρείας» (Royal Society), ἧς τὸ περιοδικὸν ἐκόσμησε διὰ πολυαρίθμων αὐτοῦ πραγματειῶν. Οὗτος ἐπέδειξεν ἰσχυρὰν κλίσιν πρὸς τὸ πείραμα καὶ τὴν μεθοδικὴν ἔρευναν, ἧς σκοπὸς εἶναι ἡ ἀσφαλῆς περὶ φύσεως θεωρία. Καταπολεμεῖ δ' ἐν τῇ πραγματείᾳ «De ipsa natura» τὴν προσωποποίησιν τῆς φύσεως καὶ δεικνύει ὅτι αὕτη δὲν εἶναι μυστικὴ τις ἢ πνευματικὴ δύναμις ἀλλὰ μηχανικὸν σύστημα, οὗ τὰ μέρη ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἄλληλα καθ' ὠρισμένους νόμους. Πάντα τὰ σώματα ἔχουσι μίαν κοινὴν ὕλην, ἣτις ἔχει γνωρίσματα τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ ἀδιαχώρητον. Εἶναι δὲ ἡ ὕλη μεριστὴ οὐσία καὶ ἔχει σύμφυτον τὴν κίνησιν, δι' ἧς γεννῶνται ἐξ ἐκείνης ἐλάχιστα σωμάτια (corpuscula), τὰ ἄτομα ὠρισμένου μεγέθους καὶ σχήματος καὶ θέσεως· τὰ ἄτομα συνενούμενα ποιοῦσι τὰ μόρια. Τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα καὶ ἡ κίνη-

tesio ed il Gass. Rivista Rosminiana VI, 1911.— Marwan Conrad, Die Wiederaufnahme des griech. Atomistikdure P. Gass. Bresl. 1935.— Gerh. Hess. P. Gass. Jena 1939.— La Mothe-Vayer, P. Gass. 1943.—

¹. Abrégé de la philosophie de Gassendi. Lyon 1678 καὶ 1684.

². Τὰ διάφορα ἔργα τοῦ Bergerac ἐξεδόθησαν ἐν τρισὶ τόμοις ἐν Ἀμστελοδάμῳ τῷ 1671.

σις εἶναι αἰ θεμελιώδεις ιδιότητες τῆς ὕλης (πρωτεύουσαι ποιότητες), ἐξ ὧν ἐρμηνεύονται πάντα τὰ φαινόμενα καὶ παράγονται αἰ κατ' αἴσθησιν ιδιότητες (δευτερεύουσαι ποιότητες).

Ὁ Boyle ἀντιμάχεται πρὸς τοὺς ἀλχυμιστὰς καὶ τοὺς ἰατρικοὺς χυμικοὺς τοὺς μὴ ἀποβλέποντας εἰς καθαρῶς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς, θέλει δὲ τὴν χυμείαν αὐτοτελῆ καὶ ἐμπειρικὴν ἐπιστημὴν. Πρῶτος αὐτὸς ἔδειξε σαφῶς ὅτι τῆς χυμικῆς ἀναλύσεως σκοπὸς εἶναι ἡ εὕρεσις τῶν στοιχείων¹ (ἀπλῶν συστατικῶν) τῶν συνθέτων ὕλῶν· προεῖπεν ὅτι θὰ εὐρεθῶσι πλείονα τῶν τότε ἀνεγνωρισμένων στοιχείων καὶ διημφεσβήτησε τὴν ἀπλότητα πολλῶν ὕλῶν θεωρουμένων κοινῇ ὡς στοιχείων².

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἀναλυτικῆς χυμείας καὶ θιασώτης τῆς ἀτομικῆς θεωρίας, ἐνεφορεῖτο θερμῆς εὐσεβείας παραδεχόμενος τὴν ὑπαρξίν θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

γ) Ἡ ἰωνικὴ Σχολή

ΒΕΡΙΓΑΡΔΟΣ

Εἶναι παράδοξον ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις ἐκεῖνοις καὶ ἡ ἰωνικὴ φιλοσοφία ἐπεχείρησε τὰ ἀναζωογονηθῆ εὐροῦσα προστάτην τὸν Γαλάτην Κλαύδιον Βεριγάρδον. Ὁ Claude Gillermet de Bérigard (1578–1663) γεννηθεὶς ἐν Λουγδούνῳ καὶ σπουδάσας ἐν Παρισίοις ἐγένετο καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας τῷ 1628 ἐν Πίζῃ καὶ ὕστερον (τῷ 1640) ἐν Παδούῃ. Ἐν συγγραφῇ ἐχούσῃ μορ-

3. Ὁ Boyle ἀντὶ τῶν ἀρχαίων τεσσάρων στοιχείων καὶ τῶν τριῶν ἀρχῶν τῶν ἀλχυμιστῶν εἰσήγαγε τὴν ἐννοίαν τοῦ στοιχείου, δηλοῦντος ὕλην μὴ ἐπιδεχομένην πλέον ἄλλην ἀνάλυσιν.

1. Τὰς χυμικὰς θεωρίας αὐτοῦ ἀναπτύσσει ὁ Boyle ἐν τῷ συγγράμματι τῷ ἐπιγραφομένῳ «Sceptical chemiste» Oxf. 1661, ἔτι δὲ ἐν τῷ «Preliminary discourse».

φήν διαλογικὴν¹ ἐμφανίζει πλάνας τοῦ Ἀριστοτέλους. καὶ πει-
ρᾶται νὰ δείξῃ ὅτι ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία ἀφίσταται τῆς ἀλη-
θείας μᾶλλον ἢ ἡ ἰωνικὴ (φυσικὴ) φιλοσοφία. Βεβαίως, λέγει, καὶ
ἡ ἰωνικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη μεγάλων πλανῶν, ὡς
ἔταν παραλείπη ὅλως τὴν δρῶσαν αἰτίαν τοῦ κόσμου ἢ προσνέμη
ταύτην εἰς αὐτὰ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν ὄντων. Οὐχ ἤττον σφάλ-
λεται ἐκλαμβάνουσα τὰ πρῶτα στοιχεῖα ὡς αἰτίδια καὶ ἀρνούμενη
τὸ ἀσώματον. Ἀλλὰ τὰ ἀστοχήματα ταῦτα δύνανται πολὺ εὐκο-
λώτερον νὰ ἀρθῶσιν ἀπὸ τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας ἢ αἱ πλάνας τοῦ
Ἀριστοτέλους ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ἄρη τις
τὰς πλάνας ταύτας καὶ τάξῃ ὑπὲρ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν Ἰώνων
τὸν αἰτίδιον νοῦν τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ νοήσῃ τὸν κόσμον ὡς δημιουρ-
γηθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ, θὰ κατίδη ὅτι ἡ φύσις καὶ τὰ φυσικὰ φαι-
νόμενα ἐρμηνεύονται ἐκ τῶν ἀρχῶν τῶν Ἰώνων πολλῶ κάλλιον
ἢ ἐκ τῆς πρώτης ὕλης τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐκ δὲ τῶν Ἰώνων φι-
λοσόφων φαίνεται ὁ Βεριγάρδος προκρίνων τὸν Δημόκριτον, διότι
παραδέχεται ἄπειρον πλῆθος ἀπλῶν μὲν ἀλλὰ διαφόρων, ἀγεννή-
των καὶ ἀνωλέθρων, οὐσιῶν, συνισταμένων ἐκ σφαιροειδῶν ἀτό-
μων. Ἄν μεταξὺ τούτων ὑπάρχη κενόν, ὡς ἐδόξαζεν ὁ Δημόκριτος,
ἀδυνατεῖ νὰ εἴπῃ παρατηρῶν ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε πειράματα δὲν
ἔδειξαν ἀποχρώντως τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ.

δ) Ἡ σκεπτικὴ αἵρεσις

Ἐν τῷ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κοινῶ ἀγῶνι κατὰ τῆς σχο-
λαστικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆ πλημμυρίδι τῶν παντοίων συστημά-
των τῶν τεινόντων νὰ ἀναδειχθῶσιν ἀντ' ἐκείνης οὐδὲν θαῦμα ὅτι
δὲν ἔλιπε καὶ ἡ σκέψις. Ἄλλως δὲ αἱ ἀμφιβολίαι πολλῶν φιλοσό-
φων πρὸς τὴν σχολαστικὴν καὶ δογματικὴν διανόησιν προωδο-
ποίησαν τὴν σκέψιν ὡς θεωρίαν. Ταύτην ἀνακαινίζει νῦν ὁ Μον-
ταίνης.

¹. Circuli Pisani, seu de veterum et peripatetica philosophia dialogi. Utini 1643. 2α ἐκδ. ἐν Παδούῃ τῷ 1661.